

Rambla Blanch, Josep Maria, SJ: *Una manera d'estar en el món. Relectura dels Exercicis Espirituals de sant Ignasi de Loiola*, Barcelona: Cristianisme i Justícia EIDES, 2022, 365 pàgines. ISBN: 978-84-9730-512-9

J. M. J.

El centre ignasià d'estudis teològics i sociològics Cristianisme i Justícia va estar publicant des del 2008 fins al 2016, i repartits en un total de sis quaderns distribuïts per l'Escola Ignasiana d'Espiritualitat (EIDES), els textos originals en català de la relectura que va fer el jesuïta Josep Maria Rambla dels *Exercicis Espirituals* (EE) de sant Ignasi de Loiola. Aquests quaderns van dur tots per títol *Exercicis Espirituals de sant Ignasi de Loiola. Una relectura del text*, seguit de la numeració corresponent del I al VI. La consistència de l'exposició en els quaderns es basa en el treball pastoral i les reflexions compartides per un grup de companys jesuïtes amb experiència en l'estudi i la impartició dels EE (cf. pàg. 15), que es van reunir durant quaranta anys en unes vuit sessions anuals d'un Seminari Intern SJ a l'EIDES (*ibíd.*, n. 5). Cada quadern es va traduir, a més, al castellà, i es va posar a disposició gratuïta al web de Cristianisme i Justícia, junt amb l'original en català; i l'any 2020 l'editorial bilbaïna Mensajero del Grupo Comunicación Loyola va ajuntar i reordenar els textos, i va publicar un llibre editat pel mateix Rambla titulat *Una manera de estar en el mundo. Relectura de los ejercicios de san Ignacio de Loyola*. Dos anys després, Cristianisme i Justícia va publicar la versió catalana d'aquest llibre a partir dels textos originals de Josep Maria Rambla, però tenint com a referència l'edició del llibre en castellà. El text en català resultant i publicat el 2022 consta d'un pròleg i d'una introducció inèdits fins al 2020, i de quinze capítols amb els quals es reorganitza el contingut dels sis quaderns EIDES del text original.

Els EE són tasques *pràctiques*, personals i exclusives de part de l'*exercitant*, que és qui *fa* els *Exercicis*, però no solitàries, sinó *acompanyades* per qui els *dona* (cf. pàg. 24), que és a qui, de fet, es dirigeix el text de sant Ignasi. Per tant, el que ofereix el pare Rambla en aquests quinze capítols, i en aquells sis quaderns, és «una aproximació al *text literal*» de sant Ignasi (pàg. 14) a partir del qual l'acompanyant ha de realitzar en l'exercitant, a través de l'*activitat habitual* dels EE, una experiència espiritual pròpia de la vida configurada amb Crist, és a dir, d'«una manera d'estar en el món» col·locada en el centre de la presència trascendent de l'amor de Déu.

Per tant, els EE de sant Ignasi no són com «altres tipus d'exercicis en els quals predomina l'exposició doctrinal o l'orientació de vida per part d'un predicador» (pàg. 25), sinó que serveixen per preparar i *disposar* l'ànima perquè experimenti de manera immediata Déu en Jesucrist, que és amb qui l'exercitant s'ha d'identificar. Els EE permeten eliminar, en aquest sentit, amb l'ajuda de la gràcia, els impediments personals que se situen entre la

iniciativa amorosa de Déu de donar-se a conèixer i la comunicació efectiva del Senyor. Dir que són *exercicis*, i dir que són *espirituals*, és el mateix que en la terminologia dels filòsofs dir que són *pràctiques perfectives* de les nostres *virtuts*, és a dir, de les nostres *disposicions* estables (cf. *Catecisme de l'Església Catòlica* III, c. 1, a. 7), o *hàbits* gratuïts pels quals l'ànima es rectifica en proporció als actes essencials de la vida sobrenatural; o, dit d'una altra manera, i així ho posa Rambla, és com dir que «l'experiència immediata de Déu no suprimeix la necessària mediació de Crist», sinó que, «per això, durant els EE, la contemplació de Crist serà la tasca central» (pàg. 28).

En el capítol primer del llibre, que constitueix per si sol el primer dels sis quaderns EIDES (2008), Josep Maria Rambla se centra, primer, i en l'ordre dels EE, en les (vint) «Anotacions per adquirir alguna intel·ligència en els exercicis espirituals que segueixen, i per ajudar tant el qui els ha de conduir com el qui els ha de rebre» [EE 1-20]; després, en el títol que figura tot just seguint les *Anotacions*, i que expressa sintèticament tota la tasca i finalitat dels exercicis, que diu: «Exercicis Espirituals per vèncer-se a si mateix i ordenar la pròpia vida, sense determinar-se per cap afecció que sigui desordenada» [EE 21]; i seguint aquest títol se centra en el *Pressupòsit* [EE 22], que és un breu text anterior al *Principi i Fonament* (PF) dels *Exercicis* [EE 23]. Rambla després s'enfoca en el PF durant el capítol segon del llibre, i durant la primera meitat del primer capítol del segon quadern EIDES (2011).

Les *Anotacions* constitueixen un directori inicial d'ajudes pràctiques en el qual segons el pare Rambla hi ha «gran part de la saviesa pràctica que contenen (els EE)» (pàg. 23). Rambla cita a propòsit d'aquesta saviesa el teòleg alemany Heinrich Bacht, segons el qual:

Els *Exercicis* són «un compendi de totes les coses substancials que en l'antic monacat el pare espiritual comunicava als seus deixebles al llarg d'anys d'instrucció activa». I el mateix autor afegeix que l'oblit d'aquestes arrels monàstiques és causa en bona mesura d'una menor eficàcia pràctica dels *Exercicis* (*ibid.*).

D'entre aquestes «coses substancials», Bacht en destaca la importància d'una tant pels EE com pel monacat cristià primitiu, que és l'ordenació de l'ascetisme com a mitjà cap a la contemplació de la vida de Jesucrist com a fi (cf. Bacht, H., «Early Monastic Elements in Ignatian Spirituality», a: *Ignatius of Loyola. His Personality and Spiritual Heritage*, ed. Wulf, F., 1977, pàg. 234-236). Per exemple a EE 229, 5, per a la *Quarta Setmana* de recés (pàg. 242) i a EE 359, per al *Sentit Verdader en l'Església Militant* (pàg. 350) es mostra com la vigília i el dejuni són de profit per a tot home que els dugui a la pràctica, just perquè suportar-los afligeix i *humilia* l'ànima que demana el perdó, i ha estat escrit: «Mireu la meva *aflició* i les meves penes, i *perdoneu* els meus pecats» (Ps 25,18). El perdó de Déu no és un fruit, però, de l'esforç de l'exer-

citant, sinó que la misericòrdia és un do de l'Esperit Sant que brolla sense parar del cor obert de Jesucrist mort i ressuscitat a la creu; ara bé cal, si més no, humiliar-se també en *confessió* (cf. EE 18, 6, en les *Anotacions*, pàg. 22; cf. EE 32 – 43, en l'*Examen general de consciència per netejar-se i confessar-se millor*, pàg. 74 - 80; i cf. EE 354), per tal que Déu ens perdoni i ens purifiqui de tota injustícia, perquè si diem que no hem pecat el fem mentider, i la seva paraula no és en nosaltres (cf. 1 Jn 1,9-10).

Això vol dir que hom no pot vèncer el diable sols pels seus esforços en la pràctica exacta i fidel de certes activitats, diu Rambla (cf. pàg. 71), com el dejuni i la vigília, perquè Satanàs ni menja ni descansa mai (cf. Job 1, 7; i cf. 1 Pe 5, 8), sinó que cal exercitar-se en la *humilitat* (cf. pàg. 26, n. 6 a propòsit d'EE 1, 21; cf. pàg. 160-165 a propòsit d'EE 136-147; especialment cf. pàg. 174-177 a propòsit d'EE 164-168; i cf. pàg. 326 a propòsit d'EE 323-324), per tal d'*habituar* l'esperit en la cosa que sempre li mancarà, a Satanàs, perquè ell és el més ple d'*orgull*, cosa que, com es preveu en l'Esclatada (2 Ti 3, 2), s'ha manifestat en l'obsessió de l'home modern pel jo. Diu Rambla:

A més, sembla imprescindible, tant per part de la persona que els ofereix com per part de qui els fa, una actitud de profunda *humilitat* i reconeixement, tant per evitar actituds prometeiques d'*orgull* encobert o *autosatisfacció* com per no deixar-se portar per una pusil·làtime actitud que porti a desconfiar del desig de Déu de comunicar-se a la persona humana. Aquí és molt pertinent la cèlebre sentència de la tradició ignasiana que «el que és propi de Déu és que no hi ha res que l'abasti del tot per elevat i sublim que sigui, però que es comunica a través d'allò més ínfim» (pàg. 28).

Els elements que són propis de la mistagògia de l'obra ignasiana, i que són els que la fan original tant pel seu mètode com per l'estructura del procés que proposen –perquè no la fa pas, d'original, cap novetat en matèries ni cap revolució de moderna filosofia desconegudes per part dels acompanyants o dels exercitants–; aquests elements es troben, per tant, dispersos en tota la gran tradició espiritual cristiana precedent en què arrela la Companyia de Jesús, cosa que garanteix el valor cristià dels EE. D'entre les línies fonamentals dels EE com a mètode realitzador d'una vida d'amor i de servei a Déu, i que s'anuncien des de les *Anotacions*, Josep Maria Rambla posa de relleu (a) la personalitat dels *Exercicis* com a activitat provinent del cor; (b) la subjecció d'aquesta personalitat a la història i la veritat de la revelació; (c) l'experiència immediata de Déu; (d) el fet que Déu se'ns comunica personalment amb Crist com a mediador i, per tant, (e) el caràcter dialògic dels *Exercicis* en tant que són el mitjà pels quals respon l'acte creient (cf. pàg. 47-48).

En el capítol segon del llibre, Rambla fa la relectura de la vinculació essencial del PF [EE 23], que és «la roca» sobre la qual es construeix l'experiència espiritual de l'exercitant (pàg. 49), al procés dels EE. Segons Rambla cita el

Directorio y documentos de san Ignacio de Loyola de José Calveras, editat per l'editorial Balmes de Barcelona, ja en el procés al qual sant Ignasi fou sotmès a Alcalà el maig de 1527 es diu que hi havia qui demanava al fundador de la Companyia de Jesús «que li mostrés *el servei de Déu*» (cf. pàg. 61), que vol dir que el PF, que explícitament afirma que el fi de l'home és el servei de Déu [EE 23, 2], era de manera embrionària en els primers *Exercicis*, més senzills. Això ho confirma, diu Rambla, la presència continuada del PF en tots els exercicis de pregària mitjançant l'«oració preparatòria» [EE 46] de la primera de les quatre setmanes de recés [EE 45-229] (ibíd.).

El PF de sant Ignasi diu:

[EE 23] ²L'home és creat per *lloar, reverenciar i servir Déu nostre Senyor* i, mitjançant això, salvar la seva ànima; ³i les altres coses sobre la faç de la terra han sigut creades per l'home, i perquè l'ajudin en la consecució del fi per al qual ha estat creat. ⁴D'aquí se segueix que l'home ha d'utilitzar les coses tant com l'ajudin per al seu fi, i se n'ha d'estar tant com per tal fi el destorbin (...); ⁷solament desitjant i elegint el que més ens condueix cap al fi per al qual som creats (pàg. 50).

Per això, és clar, la realització més perfecta no sols del PF sinó dels *Exercicis* és Crist, amb qui l'exercitant ha d'identificar-se. Rambla cita Ireneu: «només Crist ressuscitat constitueix l'home perfecte, a imatge i semblança del qual fou format el cos d'Adam»; i, al mateix temps, ho afegeix Rambla a les paraules del *Doctor Unitatis*, «Crist, sovint anomenat 'Creador i Senyor' en els *Exercicis*, és també objecte del *lloar, fer reverència i servir*» (pàg. 61).

En el capítol novè, Rambla s'enfoca en la *Contemplació per assolir amor* (CAA) [EE 230-237], per mitjà de la qual es connecta l'experiència dels *Exercicis* amb la vida enmig de la societat. La CAA encapçalava el seu darrer quadern EIDES, però en el llibre tanca el recés de quatre setmanes, seguint l'ordre dels EE, perquè és anterior a les *Tres maneres d'orar* [EE 238-260], als *Misteris de la vida de Crist* [EE 261-312], a les *Regles de discerniment* [EE 313-336], a les *Regles pel ministeri de distribució d'almoines* [EE 337-344], a les *Notes per conèixer escrúpols* [EE 345-351] i al *Sentit verdader d'Església* [EE 352-370].

Ara, tot el que s'ha dit abans a favor de l'autosuficiència de les *Anotacions* [EE 1-20] es pot dir igual de la CAA. Ho diu el mateix Rambla, de fet, que d'una banda sembla clar que la CAA és el punt final al qual s'orienten i a on convergeixen els *Exercicis* (pàg. 251), raó per la qual la CAA tancava el 2016 la sèrie de quaderns; i que, d'altra banda, el PF [EE 23] ja conté de manera embrionària la CAA, perquè:

tota la vida cristiana es troba polaritzada en una relació d'amor real (...) i totes les coses són mediació d'aquesta relació d'amor amb Déu (...); la proposta del PF ha d'incloure l'obertura a l'amor, com a resposta a un Déu que crea, és a dir, que contínuament sosté l'exercitant en l'amor (pàgs. 251-252).

Per això havien quedat vinculats el PF i les *Anotacions* en la relectura de Rambla, per cert; i de fet en la versió adaptada dels *Exercicis* més antiga que es conserva, la del 1534, el PF consta dins les *Anotacions* (cf. pàg. 49).

Se sol dir que en la CAA s'entreveuen la metafísica i la teoria del coneixement de sant Tomàs d'Aquino. En aquest sentit, la CAA considera tant l'itinerari ascendent, de la criatura al Creador, que fa la ment que coneix *l'ens per l'essència*; com l'itinerari descendent, del Creador a la criatura, que fa la ment que coneix *l'ens per participació*. El primer recorregut, l'itinerari d'ascens, és el que sant Ignasi proposa als *Exercicis* fins abans de la CAA. És el coneixement que hom té de les criatures segons l'ens posseeix l'ésser, és a dir, en tant que *són*. L'ens posseeix l'ésser perquè el rep d'un altre ens que posseeix l'ésser per Si mateix, que és Déu. De manera que el *primer conegut* és l'ens en tant que ens, és a dir, en tant que té l'ésser, l'ens en tant que *és*. El segon recorregut és l'itinerari descendent que fa la ment cap al coneixement de la criatura segons l'ens participa de Déu, que es comunica gratuïtament i per amorosa iniciativa a través de la creació (cf. pàgs. 269-274). Aquest segon camí és l'itinerari que sant Ignasi proposa a la ment de l'exercitant en la CAA, i que durà l'home «al cor de l'existència cristiana, al centre de la presència transcendent de l'amor diví» (cf. pàg. 12).

Sant Pau va dir que no s'arriba a la veritat sinó per la caritat (Ef 4, 15), i Jesús ha dit que no s'arriba al Pare sinó pel Fill (Jn 14, 6). La CAA mostra i practica que la contemplació és perfectiva de la nostra vida si, i només si, la prenem com a operació nascuda de l'amor, perquè és des de l'amor que descendeix la ment cap a la criatura amada, és a dir, cap a l'ens creat que participa d'Ell, per conèixer-la plenament. L'home coneix el que coneix Déu Fill en exercint cap a les criatures l'amor que Ell, Déu Fill, per mitjà de l'acció pràctica i no de la teoria, ensenya a l'home que Déu Pare té per les seves criatures. Per aquesta raó ha sostingut l'Escola Tomista de Barcelona que la no escissió entre teoria i pràctica es comprèn solament si no s'ignora la implantació de l'amor com a nucli més íntim en l'ordre de la contemplació, de la qual cosa se segueix l'imperi rector de l'amor sobre l'acció pràctica (ho podem trobar al text de Francisco Canals, «Teoría y Praxis en la perspectiva de la dignidad del ser personal», a: *Espíritu* XXV, 1976, p. 128), com sosté la CAA.

La contemplació és perfectiva de l'ànima humana, per tant, no per la possessió de l'objecte *conegut*, sinó per la possessió de l'objecte *estimat*. Aquesta possessió, la que és pròpia de l'ànima intel·lectual quant estima, es dona com a tendència, perquè l'objecte de l'amor es posseeix com a terme del moviment del desig de veure l'Amat; ara, la voluntat, potència natural l'acte de la qual està animat per la gràcia, fa més intens el desig en proporció a la foscor amb què la raó es presenta a tot objecte que no coneix.

Això vol dir, per tant, que si bé la unió de la ment a Déu per mitjà de la contemplació és una possessió intel·lectual de l'objecte –cosa que és natural, pel fet que hom no podria estimar quelcom sense conèixer-ho anterior-

ment—; tanmateix, tot plegat, vol dir en especial que la unió de la ment a Déu és possible sobretot per l'amorositat entre l'amant i l'Amat, en fi, per l'amor de Déu, del qual l'home és tant l'objecte com cridat a ser-ne el subjecte per tal de fer-se un instrument de la gràcia. La intel·ligència, i més ben dit la seva operació pròpia, que és l'entendre, són insuficients si es comparen amb la voluntat o l'apetit intel·lectiu i la seva operació pròpia, que és estimar; més encara, l'amor presuposa la intel·lectualitat, d'una banda perquè tota cosa amada té en la realitat una perfecció major que la que té en la ment de l'amant, i d'una altra perquè és el desconeixement el que mou la voluntat cap a l'objecte, i per tant la voluntat i el seu moviment, que és l'amor, tenen una prioritat sobre l'intel·lectualisme i sobre el moviment de l'entendre que anomenem discurs.

Per tant, el descens que proposa la CAA és, segons Rambla, una obertura a l'amor com a resposta de l'exercitant al Déu que el crea i que el sosté en l'amor. Després del recés, l'exercitant ja no busca el Crist que viu entre els morts (Lc 24, 5), sinó el Crist configurador del viure i de l'obrar de la persona que ha culminat l'experiència dels EE. Aquesta trobada entre el Déu pensat i el Déu viu, com deia Benet XVI, comporta que l'acció pràctica subjecta al manament de l'amor transcendeixi tota teoria o perspectiva de la raó natural i tota filosofia moral tant anterior a la revelació sobrenatural com posterior. En el moment de la mort a la Creu, i per la Passió del Salvador, el Verb deixa de ser el *lógos* que ens presentàvem com mera raó matemàtica sobre el fons de les coses creades, atès que es revela com amor creador capaç d'experimentar en la seva carn els patiments més profunds de les seves criatures. Aquest fet transmet un missatge clar a l'exercitant i al seu acompanyant: que Déu Fill descendeix pel nostre ascens, i que ascendeix pel nostre descens intel·lectual —com bé reflecteix el curs dels *Exercicis*.

Per això, en efecte, la *Tercera setmana* tracta la Passió de Crist Nostre Senyor, i la *Quarta setmana* tracta la Resurrecció i l'Ascensió (cf. pàg. 203, introducció als EE 190-229); és a dir, que tota la segona meitat dels *Exercicis* està dedicada al Misteri Pasqual. Per aquesta raó, tot just abans d'aquestes dues setmanes, tot just després de les dues primeres, l'exercitant ha de prendre l'*Elecció* [EE 169-189] d'un mitjà ordenat al fi pel qual tot home és creat, que és el *servei de Déu* (PF [EE 23, 2]). Per entrar per l'*Elecció en camí de perfecció* (cf. pàg. 152, EE 135, 6), i per tal que l'exercitant ordeni els seus mitjans al seu fi, i no al revés, la *Tercera setmana* [EE 190-204] ofereix com a recurs clau l'eucaristia (cf. pàg. 185), de la qual Rambla diu que és «com la transsubstanciació de l'elecció» (pàg. 208). Amb això Rambla vol dir que l'acció de l'Esperit transforma el que era només una disposició en una ofrena de l'objecte de l'*Elecció*. Aquesta oblació, en aquest sentit, i com diu el pare Rambla, és mort i font de vida alhora, perquè comporta la renúncia de tot allò que cau fora de l'*Elecció*. Rambla cita Fessard (*La Dialéctica de los Ejercicios Espirituales de san Ignacio de Loyola*, 14):

«Aquesta forma de vida [cristiana] és el meu cos». Interpretació suggerida pel lloc mateix que la meditació del Sant Sopar ocupa en els Exercicis, al principi de la tercera setmana, en el moment, per tant, en què l'exercitant acaba d'ofereir a Déu el fruit de la seva elecció i comença a ser transformat per aquesta, en comprometre's en la passió que el conduirà a viure la vida ressuscitada de Crist (pàg. 208).

La vida de Jesús transcendeix, per mitjà de l'acció pràctica, subjecta al manament de l'amor, tota filosofia moral subjecta a la raó natural, motiu pel qual qui s'absenta de la vida en Crist posa en risc radical la seva fe en Déu. A Jn 20, 24-29 ho veiem clar: el diumenge que Jesús es va presentar als seus deixebles per primera vegada després de ressuscitar, l'apòstol Tomàs, cap altre, s'absentava, i per això va ser solament ell qui va dir haver de *veure per creure*. L'Escriptura ens ensenya, per tant, que si hom no vol tornar a la casella inicial de la raó natural, com li va passar a l'apòstol Tomàs, i si en definitiva no vol arriscar perdre's de l'amor que la transcendeix, ha d'assistir regularment a aquesta reunió dominical de la qual s'absentava el deixeble distret, que és la *missa* (cf. EE 20, 4, pàg. 22; cf. EE 72, 1, pàg. 106; cf. EE 133, 2, pàg. 145; cf. EE 148, 1, pàg. 159; cf. EE 159, 1, pàg. 171; cf. EE 204, 2, pàg. 223; cf. EE 209, 4, pàg. 227; cf. EE 227, 2, pàg. 241; i cf. EE 355, 1, pàg. 350). L'eucaristia és el memorial de la mort i resurrecció de Jesucrist, rostre de la misericòrdia de Déu Pare, que ha vessat la seva Sang per tots els homes en remissió dels nostres pecats; i la missa és present en tot moment dels *Exercicis*, per tant, just perquè la glorificació del sacrifici de l'Anyell de Déu al Calvari és al centre de l'experiència de la comunicació immediata de Déu amb l'exercitant [EE 4; EE 15] (cf. pàg. 129), i de l'actualització de l'Aliança (cf. pàg. 207 a propòsit d'EE 190-204).

A. M. D. G.

CONSTANTÍ CABESTANY

UNIVERSITAT DE BARCELONA
ccabesmo7@alumnes.ub.edu